

Av Anne Nilsson, kapitel i boken ”Miljökommunikation – att skapa förtroende i miljöarbetet” från SIS Förlag, under utgivning 2008

Miljöjournalistens roll 1970–2006

Journalisten har en central ställning i miljödebatten. Genom tidningar, radio-, tv-program och webbsidor kan journalisten få genomslag i det hon eller han skriver och säger.

Vi människor visar generellt sett ett större intresse för en fråga om massmedierna tar upp den. Merparten av svenskarna får också sina miljökunskaper genom just medierna. Men för att journalisten ska kunna övertyga krävs även hög trovärdighet. Börjar denna trovärdighet vackla, då minskar genast genomslagskraften i det som journalisten rapporterar.

Att som journalist bevaka miljöområdet innebär därför en stor utmaning. Många av miljöproblemen är av sin natur komplexa, storskaliga och diffusa. De består också av processer som vanligtvis är långsamma – något som bryter mot den traditionella medielogiken som gärna vill fokusera på senaste nytt. Miljöfrågorna betraktas därför vanligtvis som något abstrakt och svårt av gemene man. Det gäller därför för journalisten att ständigt försöka göra ämnet begripligt och att sätta in det i ett större sammanhang. I stort sett skiljer sig däremot miljöjournalistiken inte från annan journalistik, utan följer de vanliga journalistiska villkoren.

Intensiteten i de svenska mediernas miljöbevakning har dock varierat kraftigt under årens lopp. Här följer en resumé över hur miljöjournalistens roll och miljöjournalistiken har förändrats under de senaste decennierna fram till idag.

1970-talet – aktiv och kritisk

Det är under 70-talet som miljöjournalistiken utvecklas till en egen journalistisk genre. Forskaren Monika Djerf Pierre, som har specialstuderat miljöjournalistiken i televisionens nyhetsändningar, kallar det här och nästkommande årtionde för den kritiskt dokumenterande miljöjournalistiken.

Årtiondet före, på 60-talet, har miljöfrågorna fått sitt stora genombrott som område inom nyhetsbevakningen. Då finns inga särskilda miljöjournalister. Journalisterna som rapporterar om miljöfrågorna på den här tiden är generellt sett ganska miljöokunniga allmänreportrar som förhåller sig passiva och neutrala. De dåliga miljökunskaperna gör dem också tungt beroende av vetenskaplig expertis som källor.

Nu på 70-talet kliver istället en mer aktiv och kritisk journalist in på redaktionen. Denna nya typ av journalist väljer självständigt ut, bearbetar och presenterar de mest avgörande skeendena på miljöområdet. Successivt börjar journalisterna också att specialisera sig på miljöfrågor, vilket minskar det tidigare beroendet av experter. Barbro Soller och Bo G Erikson är några av pionjärerna.

Tiden är också förbi då journalisten alltid intar en strikt neutral hållning till de sakområden eller konflikter som beskrivs. Journalistrollen kommer allt mer att präglas

av en fundamental lojalitet mot naturen, miljöintressena och de som drabbas av miljöförstörelsen. Pedagogrollen är central. Den här periodens miljöjournalistik siktar in sig på att dokumentera orsakerna till och konsekvenserna av miljöproblemen. Den vill också göra miljöverkligheten riktigt förståelig för läsare, lyssnare och tittare genom att beskriva bakgrund, redovisa fakta, förklara och analysera. Journalisterna har ambitioner att såväl kritiskt granska de miljöpolitiska aktörerna som att aktivt påverka miljödebatten och de miljöpolitiska institutionerna. Åsiktsmotsättningarna i miljöpolitiken ska nu belysas och missförhållanden i miljön blottas.

Miljötillståndet beskrivs som alarmerande; miljöförstörelsen utgör ett hot mot människan och naturens överlevnad. Konflikten mellan miljö och ekonomi löper som en röd tråd och patentlösningen heter lagstiftning. Så kallad larmjournalistik är vanlig. Arbetsmiljöfrågor, industriutsläpp, miljögifter och kärnkraft får mycket uppmärksamhet under det här årtiondet.

Den stora giftskandalen på BT-Kemi i Teckomatorp blir en följetong i svensk massmedia under åren 1976–1978. Och under sent 70-tal väcks frågan om kärnkraftens vara eller icke vara till liv och drivs på av reaktorolyckan i Harrisburg som inträffar 1979. Det blir en omvälvande händelse med aktiva medierna, vilket banar vägen för en folkomröstning om den svenska kärnkraften. Miljöjournalistiken flyttar nu fram sina positioner. Aldrig tidigare har allmänheten varit så välinformerad om miljö- och energifrågor. Ännu så länge är miljöproblemen dock ganska lokala eller regionala.

1980-talet – larmar än mer

Den kritiskt dokumenterande miljöjournalistiken fortsätter också under detta decennium. Enligt en statsvetarstudie av nyhetsprogrammen Aktuellt, Rapport och Sveriges Radios Ekot i början av 80-talet är de vanligaste aktörerna i inslagen centrala myndigheter. Därefter kommer politiker, miljögrupper, kommuner, länsstyrelser, experter, vetenskapsmän och företag. Tyngdpunkten i rapporteringen ligger nu på det påtagliga och dramatiska: oljesmetiga stränder, döda sjöfåglar eller sådant som drabbar enskilda individer som exempelvis farliga utsläpp. Mer generella miljöproblem tenderar att försummas i jämförelse.

Under början av 80-talet börjar också miljöorganisationerna att utarbeta strategier för att fånga massmediernas intresse. Organisationen Jordens vänner tar emot all uppmärksamhet de kan få, där kontakten skapas direkt mellan aktivist och journalist. Greenpeace kör på en annan linje och etablerar ett centralt mediacenter som sköter journalistkontakterna. De gör sig kända för sina spektakulära aktioner som media ofta nappar på. Från att miljöaktivisterna under tidigare perioder har betraktats som extrema fanatiker, av bland andra medierna, får de nu störst förtroende i opinionsundersökningar. Myndigheter som exempelvis Naturvårdsverket, som tidigare toppat journalisternas lista över viktiga källor, hamnar istället nästan i botten.

Miljöfrågorna blir allt mer framträdande i samhällsdebatten i takt med att miljöarmen ökar i omfattning. Intresset förskjuts då från de tidigare uppmärksammade lokala industriutsläppen och regionala exploateringar till mer storskaliga och globala problem. Försurning, klimatförändring, övergödning av haven och kemikaliehantering börjar behandlas i medierna.

Det så kallade miljövalet 1988, då miljöpartiet kommer in i riksdagen, är i hög grad ett resultat av vakna och kritiska medier. Journalistiken förnyas från fältet. Framsteg sker nu inte enbart för miljöjournalistiken utan för all journalistik. Havsmiljön är i fokus under detta valår: giftiga alger blommar längs de svenska kusterna och säljar dör i mängder. Andra stora miljönyheter det här årtiondet är den stora gasolyckan vid Union Carbides fabrik i indiska Bhopal 1984, skogsdöden i Centraleuropa, härdsmltan i Tjernobyl 1986 och uttunnningen av ozonskiktet.

Under den här perioden kan man säga att miljöbevakningen institutionaliseras på de svenska redaktionerna. Allt fler specialiserade miljökunniga journalister anställs. Vid mitten av årtiondet har exempelvis nästan alla tidningar miljöjournalister. Men fortfarande är det trots allt ganska få som på heltid jobbar med miljöbevakning, som vid den här tiden är av kraftigt varierande kvalitet.

1990-talet – positivare och del av etablissemang

Efter en lång period av larm- och eländesjournalistik blir miljöjournalisterna på 90-talet mer eftertänksamma och självrannsaka. De förhåller sig mer skeptiska till miljöarmen från såväl aktivister som experter. Attityden är också positivare och praktisk i förhållande till det som bevakas. Möjligheter, hopp och ansträngningar inom miljöområdet ska lyftas fram.

Miljöbovseppet som industrin har fått dras med under lång tid övertas nu av konsumtionen och jordbruket, då dessa områden pekas ut som ansvariga för miljöproblemen. Ny teknik och ett individuellt miljöansvar genom miljövänligt beteende är de åtgärder som framför allt förekommer i debatten.

Faktarapporteringen tappar i betydelse. Istället gäller det att skapa engagemang och röra känslorna hos läsare, tittare och lyssnare. En konkret, konsumtionsorienterad och positiv vardagsjournalistik blir vanlig.

Genom FN-konferensen i Rio de Janeiro 1992 får miljöfrågorna också en ny status och begreppet hållbar utveckling tar över när världens politiker sätter frågorna på sin agenda. När nu miljöfrågorna blir en del av den ordinarie politiken flyttar även miljöjournalistiken inomhus. Det gör att den till slut blir en del av det etablissemang i politik och näringsliv som journalistiken normalt ska bevaka.

Många redaktioner har nu skaffat sig egna miljöreportrar, som vid den här tiden kan beskrivas mer som miljökunniga generalister än specialiserade miljöjournalister. Henrik Ekman och Mats Beckman är två av dem. Flera av journalisterna har återigen, som på 60-talet, även andra ämnen än miljö på sin bevakningslista. Journalisterna tar nu själva på sig en expertroll och präglar bevakningen istället för de traditionella experterna. Även enskilda medborgare får under den här tiden en mer framträdande roll som problembeskrivare. Det tidigare expertspråket i miljöjournalistiken får ge vika för ett vardagligt, enkelt och lättfattligt språk.

Miljöfrågan som i slutet av 80-talet beskrivs som ett problem för industri och samhälle ses nu, ett antal år senare, som en möjlighet och lösning på Sveriges ekonomiska problem. År 1996 lanseras tanken om det gröna folkhemmet. I media börjar därför exempelvis bonden iklädas naturvårdarens roll som håller landskapet öppet, istället för en som sysselsätter sig med olönsam djurhållning.

Under de sista fem åren på 90-talet handlar merparten av nyhetssändningarnas miljöinslag om ozonlagret och växthuseffekten. Kärnkraften har kommit i skymundan. Inslagen om avfall är däremot på kraftig uppgång.

2000–2005 – trött och lydig

Efter 90-talets stora miljöväg känner många miljöjournalister av en slags trötthet – det blir svårt att hitta på något nytt. Larmen börjar tystna, frågorna svalna och miljöredaktionerna försvinna. I ökad utsträckning håller miljöfrågorna på att bli en del av människors vardag, samtidigt som det också finns en slags överenskommelse om att frågorna ska tas på allvar. Journalisterna rapporterar nu lydigt om diplomatiska samtal, politiska beslut eller framsteg i näringslivets miljöarbete.

Många tidningar, radio- och tv-program har nu reportrar som bevakar miljöområdet, men det sker vanligtvis parallellt med andra frågor. Särskilda miljöredaktioner är sällsynta. Affärstidningarna har under de senaste åren dock börjat satsa en del på miljöartiklar ur ett affärsperspektiv, samtidigt som traditionella miljötidningar börjar skriva om miljö ur näringslivets synvinkel.

Men trots alla tidigare framgångar som miljöjournalistiken har gjort har den ändå inte lyckats skapa en given plats i redaktionernas allmänpolitiska arbete. Och journalister med intresse för miljö ses dessvärre fortfarande av många som journalister med en ”hobby”, ett personligt specialintresse för natur och miljö.

2006 – vaknar upp

Så plötsligt rinner bägaren över. Klimatfrågan som forskar- och myndighetsvärlden diskuterat och de miljöinriktade mediernas bevakat under en följd av år upptäcks nu av massmedierna i stort. Hösten 2006 formligen exploderar klimatfrågan i tidningar, tv- och radioprogram och i den övriga samhällsdebatten. Orsakerna som får bägaren att rinna över är bland andra: den så kallade Stern-rapporten, Al Gores engagemang och film ”En obekvämlig sanning”, SVT:s storsatsning ”Planeterna” samt Klimat- och sårbarhetsutredningens rapport.

Klimatfrågan finns nu uppe på alla redaktioners dagordning – från kvällspress, gratistidningar, affärspress, dagstidningar, livsstilsmagasin till olika program i radio och tv. Dagligen rapporteras det om klimatet. Även om det varit en nästan ensidigt fokus på klimatfrågorna, har det skett ett allmänt miljöuppvaknande hos gemene man. Något som bör innebära en ökad efterfrågan från läsare, tittare och lyssnare på mer miljöjournalistik. Det har varit en uppvaknandets tid, nu är bollen i rullning ...

Viktiga åtgärder för bättre miljöjournalistik

Kompetens, balans och uthållighet. God miljöjournalistik kräver kunskap och erfarenhet, att journalisten kan sitt område och därmed har möjlighet att sälla ut vad som är stort och smått. Det behövs mod och tålamod för att följa egna spår och göra inträngande undersökningar bakom retorik och pressmeddelanden.

Redaktionsledningarna A och O. De har huvudansvaret och måste satsa långsiktigt på bevakning av miljöfrågorna. Miljöredaktionerna som på många medieföretag har avskaffats behöver återinföras.

Alarmjournalistiken en väckarklocka. Varningsjournalistiken kan vara bra som en första väckarklocka för dem som ännu inte insett att vi står inför enorma utmaningar, men den måste kompletteras för att inte bara skapa frustration och uppgivenhet.

Visa på goda exempel. Bra miljöjournalistik lyfter fram konkreta lösningar på problemet och pekar på goda exempel som andra kan få inspiration ifrån. Det finns gott om ny forskning, som inte bara visar på problem utan också anger framgångsvägar i samarbete mellan politik, marknad och medborgerlig organisering.

In överallt. I det långa loppet är miljöfrågorna oundvikligen förknippade med makt, ekonomi och säkerhet. En växande världsbefolkning på väg mot växande välstånd – en i grunden bra utveckling – kommer att råka in i djupnande konflikter och kriser som alla har med miljö och naturresurser att göra. Miljöfrågorna är integrerade i alla andra politiska frågor. Det är ett tecken på deras mognad och på att de är viktiga. Därför behöver de också komma in överallt i medierapporteringen. De ska in på alla redaktioner från ledare, debatter, krönikor, politik, utrikespolitik, näringsliv och kultur till sport, resor, bilar och bostad.

(Utdrag från artikel på DN Debatt den 1 december 2006 av Bo Landin, Sverker Sörlin och Anne Nilsson.)

Milstolpar inom svensk miljöjournalistik

1963 – Rachel Carsons internationella bestseller ”Tyst vår” kommer ut på svenska och sätter fart på miljödebatten och också miljöjournalistiken.

1964 – Barbro Soller på DN blir Sveriges första heltidsanställda miljöjournalist.

1970 – Vetenskapsreportern Bo G Erikson på Rapport blir först inom den svenska nyhetstelevisionen med att ha tydlig miljöprofil.

1971 – SVT får sin första miljöredaktion bestående av Ingemar Bygdestam och Noomi Liljefors på TV 2. Första programmet är en klassiker: miljödebattören Björn Gillberg tvättar rent med gräddersättningsmedlet Prädd.

1972 – Barbro Soller blir den svenska televisionens första egentliga miljöreporter, då hon enbart ska bevaka miljöfrågor för Aktuellt.

1980 – Folkomröstningen om kärnkraft flyttar fram miljöjournalistikens positioner. Aldrig tidigare har svenska folket varit så välinformerade om miljö- och energifrågor.

1983 – Miljöorganisationen Greenpeace öppnar sitt första svenska kontor och genomför spektakulära mediainriktade aktioner.

1986 – Bo Landin börjar göra nyskapande och kontroversiella miljöreportage för miljöredaktionen i TV 2. ”Urskog och pappersmassa” och ”Europa surnar till” heter några av dem.

1988 – Valet detta år, som även kommer att kallas miljövalet, är i hög grad resultatet av vakna och kritiska medier.

1990 – Miljöjournalisternas förening, MÖF, grundas som ett led i att professionalisera yrket som miljöjournalist.

1991 – Den kommersiella tv-kanalen TV 4 börjar systematiskt satsa på miljöbevakning som ett led i marknadsanpassningen.

1991 – Internationella miljönyheter dominerar för första gången utrymmesmässigt i sändningarna.

1992 – I samband med FN:s miljökonferens i Rio de Janeiro börjar miljöjournalistiken bli en del av etablissemang, då miljön blir en ordinarie del av politiken.

1993 – Internationella miljöjournalistfederationen, IFEJ, bildas i Dresden.

1996 – Medieforskaren Monika Djerf Pierre lägger fram avhandlingen ”Gröna Nyheter” som beskriver miljöjournalistikens utveckling under en längre period, en av få större kartläggningar inom miljöjournalistiken.

2004 – Priset Årets Miljöjournalist delas ut för första gången av Miljöjournalisternas förening i samarbete med Edbergstiftelsen för att främja god miljöjournalistik.

2006 – Klimatboomen i massmedia tar fart under hösten. Stern-rapporten och Al Gores film ”En obekväms sanning” är några av de bidragande orsakerna.

2006 – Artikel på DN Debatt om att det nu krävs en uppryckning av miljöjournalistiken som betecknas som svag, trött och del av etablissemang. Redaktionsledningarnas ansvar pekas särskilt ut.

2006 – Pressklubbens sista debatt för året har temat: ”Klimatchock i medierna – aktivism, populism eller seriös journalistik?”

Författaren

Anne Nilsson har de senaste sex åren arbetat som frilansjournalist och då varit specialiserad på näringslivets miljö- och etikarbete, CSR. Under 2004–2007 var hon också ordförande i Miljöjournalisternas förening. Idag har Anne lämnat den oberoende journalistiken och hjälper istället företag att skriva konstruktiva och begripliga texter inom CSR-området. I grunden är hon utbildad biolog och företagsekonom. Hon har tidigare jobbat fem år som miljökonsult på revisionsfirman KPMG.

Referenser

Sten Danielsson. **En studie om 4 dagstidningars miljöjournalistik ur ett källkritiskt perspektiv**, C-uppsats i medie- och kommunikationsvetenskap, Mithögskolan i Sundsvall, 2002.

Monika Djerf Pierre. **Gröna Nyheter. Miljöjournalistiken i televisionens nyhetssändningar 1961–1994**, doktorsavhandling, Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet, 1996.

Karin Haglind. **Miljöjournalistik**, D-uppsats i medie- och kommunikationsvetenskap, Institutionen för informationsvetenskap vid Uppsala universitet, 2000.

Ulrika Hedman. **Till salu: Ett grönt samvete. En kvantitativ innehållsanalys av Dagens Nyheters miljöjournalistik 2004**, uppsats i medie- och kommunikationsvetenskap, Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet, 2005.

Camilla Hermansson. **Det återvunna folkhemmet. Tevejournalistik och miljöpolitik i Sverige 1987–1998**, doktorsavhandling, Tema Teknik och social förändring vid Linköpings universitet, 2002.

Bo Landin, Sverker Sörlin och Anne Nilsson. **”Ingen värdig att få priset som årets miljöjournalist”**, artikel på DN Debatt 1 december 2006.

Claes Sjöberg. **Miljöjournalistik**, kurslitteratur, Journalisthögskolan i Stockholm, 1989.

Karl Skagerberg. **”Dags att rädda planeten”**, reportage i tidningen Journalisten nr 31/2006.